

УДК 351.761.3

Венедіктов Андрій Анатолійович –
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Інституту економіки і управління міста
Сімферополя, кандидат юридичних наук

Теоретичні засади та практичні проблеми організації участі негласних оперативних підрозділів у боротьбі з наркозлочинами

У статті досліджуються теоретичні засади та практичні проблеми організації участі негласних оперативних підрозділів у боротьбі з наркозлочинами, пропонуються шляхи вирішення цих проблем.

Ключові слова: взаємодія, наркозлочини, негласні оперативні підрозділи, організація.

Сьогодні надзвичайно актуальними є питання вдосконалення засобів боротьби з незаконним наркообігом, який набуває в Україні дедалі більшого поширення та призводить до вкрай важких суспільно небезпечних наслідків. Такі наслідки виявляються не лише у загальному погіршенні криміногенної обстановки в країні, а й в реальній загрозі народному здоров'ю та національній безпеці. Стрімко зростає кількість споживачів наркотиків серед українських громадян, яким численні представники наркобізнесу пропонують широкий спектр засобів як контрабандного, так і вітчизняного походження. Економічна криза в Україні та соціальні негаразди, які нині мають місце у суспільстві, сприяють залученню до вказаного бізнесу значної кількості осіб. Для здійснення протиправної діяльності, уникнення викриття та притягнення до кримінальної відповідальності наркозлочинці винаходять все нові й нові методи, використовують досягнення науки і техніки, проводять власні розвідувальні та контррозвідувальні заходи.

У такій ситуації оперативні апарати МВС України, що покликані вести боротьбу зі злочинами у сфері наркообігу не можуть достатньо ефективно здійснювати протидію наркозлочинності лише власними засобами. Тому вони використовують можливості підрозділів оперативної служби (ПОС) та оперативно-технічних заходів (ПОТЗ), які сього-

дні володіють потужними інструментами отримання інформації, необхідної для виявлення, припинення та розкриття наркозлочинів.

Метою написання даної статті є визначення теоретичних засад і практичних проблем організації участі зазначених підрозділів у боротьбі з кримінально-караними діяннями у сфері наркообігу.

Проблеми організації протидії наркозлочинам досліджували фахівці у галузях оперативно-розшукової діяльності, криміналістики та кримінального процесу. Так, значний внесок у наукову розробку їх окремих аспектів зробили Ю. В. Баулін, О. М. Джужа, Е. О. Дідоренко, О. Ф. Долженков, О. Ф. Дудар, А. В. Іщенко, Н. С. Карпов, Я. Ю. Кондратьєв, В. С. Кузьмічов, Б. Є. Лук'янчиков, Д. Й. Никифорчук, Ю. Ю. Орлов, М. А. Погорецький, Ю. Г. Пономаренко, І. В. Смирнова, О. М. Стрільців, Р. В. Тарасенко, М. С. Хруппа та інші науковці. Водночас питання організації участі ПОС та ПОТЗ у боротьбі зі злочинами в сфері наркообігу є недостатньо розробленими як в теоретичному, так і прикладному плані. Наукова розробка зазначених питань дасть змогу більш ефективно реалізовувати потужний потенціал цих підрозділів у боротьбі з наркозлочинами.

За своїм статусом і повноваженнями ПОС та ПОТЗ суттєво відрізняються від інших оперативних підрозділів кримінальної міліції. Вони не уповноважені заводити та мати у провадженні оперативно-розшукові справи, порушувати в установленому законом порядку питання про проведення перевірок підприємств, установ, організацій, вимагати документи та дані, що характеризують їх діяльність, проводити операції по захопленню злочинців тощо. Проте, вони володіють потужними розвідувальними можливостями. У зв'язку зі специфікою виконуваних завдань, ПОС і ПОТЗ діють в умовах глибокої конспірації. Тому, доцільно теоретично відмежувати “гласні” та “негласні” оперативні підрозділи органів внутрішніх справ. Негласними слід вважати підрозділи кримінальної міліції МВС України, які діють на засадах конспірації, спеціалізуються на проведенні конкретних оперативних та оперативно-технічних заходів розвідувального характеру за дорученням інших оперативних підрозділів, мають вузькоспеціалізований професійний особовий склад та забезпечені засобами групового та індивідуального маскування, оперативного прикриття, секретного документування та іншими оперативно-технічними засобами [1].

Негласні оперативні підрозділи чинними відомчими нормативно-правовими актами, що регламентують їхню діяльність, віднесено до підрозділів кримінальної міліції. Разом із тим, як слушно зауважує М. А. Погорецький: “Правильне розуміння системи підрозділів МВС, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, ускладнюється тим, що до цього часу немає єдиного законодавчого тлумачення самого поняття “кримінальна міліція””. В законодавстві України не існує норми,

яка б установила вичерпний перелік підрозділів МВС, які відносяться до “кримінальної міліції” [2]. Тому в Законі України про ОРД необхідно або визначити повний перелік підрозділів кримінальної міліції, або взагалі відмовитися від терміну “кримінальна міліція”, який є дискусійним, і просто подати перелік оперативних підрозділів органів внутрішніх справ. У зазначеному переліку слід вказати і негласні підрозділи МВС, як це зроблено законодавцем при визначенні підрозділів СБУ, що здійснюють ОРД (підрозділи оперативного документування та оперативно-технічні підрозділи) [1].

Дослідження організації участі НОП у боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу потребує розуміння самого терміну “організація”, що є методологічною основою наукової розробки цієї проблеми.

У тлумачних словниках організація подається як дія за значенням слова організувати – створювати, засновувати та чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь [3].

У філософії “організація” тлумачиться як ступінь внутрішньої впорядкованості й погодженості часток цілого, як спосіб з’єднання елементів системи, що призначена для виконання певних функцій. До ознак організації філософська наука відносить: наявність мети; сукупність функціональних положень і соціальних ролей; правила, які регулюють відношення між ролями; формалізацію значної частини завдань [4].

У теорії державного управління організація визначається як формальне явище, створене шляхом виділення з будь-якого цілого його певної частки з метою покладення на неї (частину) адекватних функцій цілого; як взаємодія елементів частини як усередині, так і поза нею з метою реалізації покладених на неї функцій цілого; як стійка (за часом та в просторі) взаємодія елементів, що надає частині певні контури та укріплює їх за допомогою спеціалізації та кооперації можливостей цих елементів [5, с. 130–131].

Проводячи дослідження в галузі теорії управління органами внутрішніх справ, В. М. Плішкін зазначає, що поняття “організація” застосовується в двох основних значеннях: організація як стан керованого об’єкта (системи) та організація як функція управління або, що одне й те саме, елемент (стадія, етап) управлінського циклу [6, с. 247].

В. О. Лукашов визначає наукову організацію ОРД як цілеспрямовану діяльність керівників органів (апаратів) внутрішніх справ щодо створення оптимальних умов функціонування служб і підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукові функції, з організації взаємодії між ними, спрямування їх зусиль на успішне виконання завдань боротьби зі злочинністю шляхом об’єктивної та глибокої оцінки оперативної обстановки, що складається, прийняттю науково обґрунтованих управлінських рішень, які забезпечують комплексне використання оператив-

но-розшукових сил, засобів і методів, й реалізацію рішень у ході повсякденної оперативно-розшукової роботи” [7, с. 22–23].

Автори підручника “Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ” під організацією ОРД розуміють найбільш доцільну за даних умов систему використання наявних сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності у боротьбі з правопорушеннями і злочинністю [8, с. 335].

Аналіз наведених вище визначень поняття “організація” дає підстави для висновку, що організація участі НОП у боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу може розглядатись як діяльність і стан керованої системи. Як стан системи організація участі НОП у боротьбі з наркозлочинами знаходить свій формальний вираз у нормативно-правових актах. Як діяльність вона виражається у конкретних діях посадових осіб, які на практиці реалізують відповідні норми зазначених вище нормативно-правових актів.

Отже, організація участі негласних оперативних підрозділів у боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу як стан керованої системи, на нашу думку, являє собою встановлений нормативно-правовими актами порядок проведення НОП конкретних оперативно-розшукових (інформаційно-пізнавальних та організаційно-забезпечувальних) заходів, а також порядок використання сил і засобів НОП як окремого елемента боротьби з наркозлочинністю, на який покладено адекватні функції.

Організація участі НОП у боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу як діяльність може розглядатись у двох аспектах.

З точки зору на боротьбу із досліджуваними злочинами як на діяльнісну систему, організація участі НОП у цій боротьбі являє собою діяльність з налагодження та впорядкування їх взаємодії з іншими підрозділами, що є суб’єктами протидії наркозлочинності з метою найбільш доцільного за даних умов використання наявних сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності для виявлення, припинення, попередження та розкриття злочинів, пов’язаних з незаконним обігом наркотичних засобів.

З огляду на НОП як на самостійні керовані системи, організація їх участі в боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу є діяльністю відповідних посадових осіб, що спрямована на впорядкування дій з ефективного виконання завдань з конспіративного отримання інформації, необхідної для боротьби зі злочинами у сфері наркообігу.

Проведене нами дослідження засвідчило, що взаємодія НОП з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ, які ведуть боротьбу зі злочинами у сфері наркообігу, – це їх спільна організована діяльність, спрямована на вирішення конкретних завдань боротьби зі злочинами у сфері наркообігу, заснована на законах і підзаконних нормативних актах, погоджена за часом, місцем і конкретними об’єктами, яка здійснюється

у формі правових відносин, із чітким розподілом обов'язків між суб'єктами взаємодії відповідно до методів оперативно-розшукової діяльності, які можуть ними використовуватися [9].

Організація зазначеної взаємодії тісно пов'язана з поняттям оперативно-розшукових правовідносин, що існують між гласним і негласним підрозділом. Ці правовідносини, як і будь-які інші, мають юридичний та фактичний зміст.

Фактичний зміст правовідносин між гласним і негласним підрозділом відповідає їх практичній взаємодії. Власне, в такому разі правові відносини можуть розглядатися як форма взаємодії. На користь цього свідчить і те, що в теорії права правові відносини розглядаються як форма соціальної взаємодії суб'єктів права, що виникає на підставі норм права, учасники якої мають суб'єктивні права і несуть юридичні обов'язки, забезпечені державою [10, с. 154].

У найбільш загальному вигляді можна визначити, що юридичний зміст зазначених правовідносин устанавлюється нормами відомчих наказів та інструкцій і відповідає: правам гласних підрозділів та їх посадових осіб доручати негласним підрозділам проведення окремих оперативно-розшукових заходів й отримувати інформацію, здобуту під час цих заходів; правам негласних підрозділів і обов'язкам їх посадових осіб проводити оперативно-розшукові заходи за дорученням гласних підрозділів; обов'язку негласних підрозділів надавати гласним підрозділам інформацію, отриману за завданнями. Таким чином, організація взаємодії гласного і негласного підрозділу, як стан керованої системи, відповідає юридичному змісту їх правовідносин, що закріплені нормативними актами [1].

Аналіз сутності взаємодії НОП з оперативними підрозділами ОВС, які ведуть боротьбу з наркозлочинами, дає підстави для висновку про те, що така взаємодія має власні специфічні риси. Серед цих рис можна виділити такі: мета взаємодії полягає у боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу; суб'єктами, які взаємодіють, є НОП та оперативні підрозділи, що здійснюють боротьбу зі злочинами у сфері наркообігу; має місце чіткий розподіл обов'язків між негласним оперативним підрозділом та іншими суб'єктами, які взаємодіють, відповідно до методів ОРД, що можуть ними використовуватися; об'єктами спільної діяльності є певні особи, приміщення, транспортні засоби або території, пов'язані з незаконним наркообігом.

Серед суб'єктів, з якими взаємодіють НОП під час виконання завдань по боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу, можна виділити підрозділи ДБНОН, ДКР, ДДСБЕЗ, ДКМСД, ГУБОЗ, СВБ та ДОТЗ МВС України.

Теоретично взаємодію можна виділити двох видів:

- 1) взаємодія під час виконання конкретних завдань (тактична);
- 2) взаємодія у вигляді спільних нарад, проведення занять, навчань, складання спільних планів діяльності... (стратегічна).

Аналіз чинних відомчих нормативних актів дає підстави для висновку про те, що тактична взаємодія виявляється у погодженні конкретних заходів за місцем, метою та часом, складанні спільних планів реалізації оперативно-розшукових справ; обміні інформацією у процесі виконання конкретних завдань, а також під час проведення інших заходів; інформуванні суб'єктами взаємодії ПОС про результати використання зібраних нею відомостей, шляхом надсилання довідок-відгуків; отриманні в ініціатора розробки додаткових даних, необхідних для якісного виконання завдань, а також відомостей з підрозділів інформаційних технологій МВС, ГУМВС, УМВС.

Для забезпечення належного рівня тактичної взаємодії важливо, щоб після оформлення доручення на проведення оперативно-розшукового заходу ініціатор на підготовчому етапі сприяв НОП у підготовці та організації виконання завдання.

Стратегічна взаємодія може виявлятися у таких заходах, як спільне вивчення оперативної обстановки в регіоні та на певних територіях; аналіз практики застосування можливостей НОП із різних проблемних питань розкриття злочинів у сфері наркообігу, розробка на цій основі заходів, спрямованих на більш ефективне застосування розвідувальних можливостей у боротьбі зі злочинністю взагалі та наркозлочинністю зокрема; участь керівників НОП у нарадах, які проводять інші оперативно-розшукові апарати, штабах із розкриття злочинів, комісіях із вирішення окремих проблем боротьби зі злочинністю, у розробленні планів комплексних і спеціальних операцій та відпрацювань з питань застосування сил і засобів НОП; проведення керівним складом НОП занять з особовим складом органів дізнання щодо ефективного використання розвідувальних можливостей негласних оперативних підрозділів у протидії злочинності в цілому та боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу зокрема; підготовка спільних оглядів та інших узагальнених матеріалів про участь НОП у боротьбі зі злочинністю; перевірка якості використання матеріалів НОП та дотримання вимог режиму таємності в їх збереженні й знищенні; вивчення керівниками апаратів негласних оперативних підрозділів оперативно-розшукових справ та інших матеріалів, які є підставою для їх залучення до проведення розробок.

Аналіз практики взаємодії ПОС і ПОТЗ з гласними оперативними підрозділами дозволив визначити проблеми організації участі НОП у боротьбі зі злочинами у сфері наркообігу. Основними з них є наступні: незадовільне матеріальне і технічне забезпечення ПОС і ПОТЗ, низька чисель-

ність особового їх складу та оперативного автотранспорту; відсутність науково обґрунтованих положень і рекомендацій щодо організації та тактики оперативного документування силами НОП у сучасних умовах; незадовільна освіченість працівників НОП щодо ознак злочинної діяльності, поведінки осіб, які вчиняють злочини у сфері наркообігу; низький рівень поінформованості працівників гласних оперативних підрозділів про сутність і можливості НОП, а відповідно й низький рівень компетентності у питаннях ефективного використання її підрозділів; завантаженість НОП завданнями суто формального характеру; відсутність належного контролю за використанням матеріалів, здобутих негласними оперативними підрозділами щодо осіб, які вчиняють злочини у сфері наркообігу; функціонування системи звітності, заснованої на порівнянні результатів роботи з минулими роками, неофіційно встановлені вимоги щодо обов'язковості наявності матеріалів НОП в оперативно-розшукових справах.

У практичній діяльності наслідком зазначених проблем є:

несвоєчасне виконання та низька якість частини оперативно-розшукових заходів за завданнями підрозділів, уповноважених на здійснення боротьби зі злочинами у сфері наркообігу; проблематичність залучення сил і засобів НОП для проведення візуального спостереження, розвідувально-пошукових та оперативно-технічних заходів з метою виконання завдань боротьби зі злочинами в сфері наркообігу в усіх необхідних випадках;

наявність випадків “витоку” з НОП інформації, що міститься у завданнях на проведення заходів по лінії боротьби з незаконним наркообігом;

випадки формального використання сил і засобів НОП працівниками підрозділів, уповноважених на здійснення боротьби зі злочинами у сфері наркообігу;

наявність випадків неефективного використання інформації, отриманої від НОП працівниками зазначених підрозділів, і використання її не за призначенням.

Шляхи вирішення зазначених проблем ми вбачаємо у: створенні та фінансуванні спеціальної державної програми з модернізації матеріальної і технічної бази підрозділів ДООС та ДОТЗ МВС України; запровадженні диференційованої системи оплати праці працівників НОП у залежності від результатів роботи; забороні практики встановлення вимог щодо обов'язковості наявності матеріалів НОП в ОРС відповідним нормативно-правовим актом і викориненні практики використання системи звітності, порівняної з минулими роками, в роботі негласних оперативних підрозділів; забезпеченні належного стану планування занять у системі службової підготовки працівників НОП; установленні нормативних вимог щодо обов'язковості проведення занять із проблем використання можливостей оперативної служби у сфері боротьби

з незаконним наркообігом працівниками підрозділів ДБНОН, ГУБОЗ, ДДСБЕЗ, ДКР, ДКМСН; включенні до курсу підготовки працівників відповідних підрозділів у навчальних закладах МВС України змістовного модуля “Використання можливостей НОП для боротьби зі злочинами у сфері наркообігу”.

Підсумовуючи викладене, зазначимо наступне. У загальному вигляді організацію участі НОП у боротьбі з наркозлочинами слід розглядати у двох аспектах, виходячи з юридичного та фактичного змісту їх правових відносин із іншими суб'єктами протидії кримінально-караним діям у сфері наркообігу.

Відповідно до юридичного змісту зазначених відносин – це встановлена положеннями нормативно-правових актів система взаємодії НОП з іншими підрозділами ОВС, що покликані вести боротьбу з наркозлочинами.

Відповідно до фактичного змісту цих відносин – це дії відповідних посадових осіб із практичної реалізації згаданих положень.

Сьогодні існує необхідність: у вдосконаленні системи правових норм щодо організації участі НОП у боротьбі з наркозлочинами; у підготовці та перепідготовці кадрів, які були б здатні ефективно реалізовувати ці норми на практиці; у значному покращенні матеріального та технічного забезпечення ПОС та ПОТЗ, збільшенні чисельності їх особового складу.

Список використаних джерел

1. Грібов М. Л. Оперативно-розшукові правовідносини за участю негласних оперативних підрозділів / М. Л. Грібов // Наук. вісн. Львів. ун-ту внутр. справ. — 2010. — Спец. вип. № 1. — С. 106–116.
2. Погорецький М. А. Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність”: проблеми застосування окремих положень / М. А. Погорецький // Вісник Акад. правових наук України. — 2001. — № 3 (26). — Х. : Право, 2001. — С. 126–132.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.slovnky.net>.
4. Новейший философский словарь [Електронний ресурс] / сост. А. А. Грицанов. — Режим доступу : <http://bookz.ru/authors/gricanov-aa/gricanov03.html>.
5. Атаманчук Г. Е. Теория государственного управления : [курс лекций] / Г. Е. Атаманчук. — М. : Юрид. лит., 1997. — 400 с.
6. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : [підручник] / В. М. Плішкін. — К. : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. — 702 с.
7. Лукашов В. А. Введение в курс “Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел” : [учеб. пособ.] / В. А. Лукашов. — К. : Изд-во НИИ-РИО КВШ МВД СССР, 1976. — 127 с.

8. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ : Заг. частина : [підручник] / Е. О. Дідоренко, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондрацьев та ін. ; [під ред. Л. В. Бородича]. — Луганськ : РВВ ЛІВС, 1999. — 390 с.

9. Погорецький М. А. Використання оперативної служби у боротьбі із наркозлочинами / М. А. Погорецький, А. А. Венедіктов // Наук. вісник Київ. нац. ун-ту внутр. справ. — 2009. — № 3. — Ч. 2. — С. 78–88.

10. Волинка К. Г. Теорія держави і права : [навч. посібник] / К. Г. Волинка. — К. : МАУП, 2003. — 240 с.

В статье исследуются теоретические основы и практические проблемы организации участия негласных оперативных подразделений МВД Украины в борьбе с наркопреступлениями, предлагаются пути решения этих проблем.

The article is dedicated to the examination of the theoretical principles and practical problems of organization of participation of the secret operative subdivisions in fight against narcocrimes. The ways of their decision are given.

Стаття надійшла до редакції журналу 22 березня 2011 року.